

MEZO-SZINT ÉS JÖVŐFORMÁLÁS: STRATÉGIAI MEGFONTOLÁSOK¹

(Mezzo-level and Future Shaping: Strategic Aspects)

GÁSPÁR TAMÁS

Kulcsszavak:

regionalizmus mezo-szint stratégia fejlesztés változás jövő

A globalizáció és annak lényegéhez tartozó ellenárama, a lokalizáció előtérbe helyezte a mezo-szintet, ezzel a regionalizmust. A tanulmány azt vizsgálja, hogy a stratégiai fejlesztésnek mennyire hatékony területe a régió. A fő következtetése az, hogy az egyéntől a globálisig terjedő társadalmi szerveződési szinteken a mezo-szint környékén a legkedvezőbb a jövő alakításának ereje és az ahhoz való alkalmazkodás viszonya, ezért a régió a fejlesztési stratégiáknak kiemelten előnyös területe lehet.

Bevezetés

A 21. század első évtizedei fontos határkönek tűnnek a fejlesztési stratégiák területén. A globális hatásokat kiváltó termelési és életmód minták egyszerre hoztak létre problémákat és lehetőségeket. Akár a következmények felől, akár a preferenciák felől közelítjük, a két tendencia közös metszete a *jövő felértékelődése*. A fejlesztési stratégiák előreljeksi megalapozása különös figyelmet kap.

A jövővel való foglalkozás térbeli struktúrájában *kiemelt jelentőséget kapott a mezo-szint*, amelynek egyik megjelenési formája a regionalizmus. A regionális szerveződés azonban lényegi hasonlóságokat mutat a civil szerveződésekkel, lakóközösségekkel és a vállalati világ mezo-szintű szerveződésével (Gáspár 2005). A globalizáció sajátossága, hogy a hagyományos társadalmi szerveződési keretek (pl. klasszikus családok, nemzetállamok) egy részét erodálja, ugyanakkor a közöttük húzódo szinteket, elsősorban a regionális szintet megerősíti, mert az nemcsak ellenárama a globalizációnak, hanem hosszú távú létfeltétele is. Az Európai Unióhoz való csatlakozással a regionális fejlesztés, a regionális pályázatok ismerete szinte létfeltétellé vált.

Szakmai tekintetben ez azt is jelenti, hogy a térben szervezett munkamegosztási körök *külső kapcsolatait* is újra fel kell dolgozni mind elméletben, mind gyakorlatban. A stratégiai fejlesztés és ennek jövőhöz való viszonyában az eddig meghatározó makro-szint kiváló elméleti-módszertani, esettanulmányokkal gazdagított összefoglalását adja Kozma Ferenc munkássága (főleg Kozma 1998 és 2003), melynek folytatása és mezo-szintű adaptációja még elvégzendő feladat.

Több tényező is indokolja tehát, hogy áttekintsük: melyek a mezo-szintű szerveződés sajátos vonásai; illetve felvesszük, hogy a jövő formálásának mennyire hatékony szintje a regionális szerveződés, összevetve a jövővel való foglalkozás más térbeli kiterjedésű szintjeivel.

A mezo-szint sajátos vonásai

A jövőhöz való viszony mezo-szintje egyfelől makroszint alatti, másfelől több mikro-egységet fog egybe: a természetes közösségek nagyobb egységbe szervezésének és jövőalakításának szintjei. Sajátosságuk és nagy előnyük, hogy elég nagy területet vagy elég sok mikro-egységet fognak össze ahhoz, hogy környezetük *jövőjének aktív formálói* is lehessenek; ugyanakkor elég közel vannak a mikro-szinthez ahhoz, hogy formálandó környezetüket *alaposan, közvetlenül ismerjék*. Vagyis a jövő alakítása, jövőképek kialakítása nem veszik el a túlzott általánosságban: ember-közeli léptékéből adódóan a mezo-szint jövőhöz való viszonya elég széles horizontú, és főként elég részletes is tud lenni.

Szándékosan mezo-szintről és nem regionális szintről beszélek – vagyis a jelenség belső szerkezete felől közelítem a problémát, és nem a térstruktúrája irányából. Az aktív jövőformáló erő-potenciál és az eredő hatásokat adó részegységek figyelembe vehetősége együtt a társadalom legkülönbözőbb dimenzióiban tetten érhető. Gazdaságilag ugyanúgy van értelme, mint szociológiailag, kulturálisan vagy politikai értelemben. A mezo-szintű megnevezés általánosabb, mint a regionális, és azt kívánja hangsúlyozni, hogy a szervezőelv nem a térbeliség, hanem a jövőhöz és az egyénekhez való viszony. Persze a társadalom különböző mezo-szerveződéseinek vannak jellemző térbeli paraméterei, azonban a fenti megközelítés lehetőséget ad arra is, hogy a regionalizmust és a stratégiai fejlesztés regionális szintjét más módon közelítsük, új módon értelmezzük. Néhány példa az egyes társadalmi dimenziók mezo-szerveződéseire.

A család-közösségek nagyobb egysége volt a kora középkorig a legalapvetőbb mezo-szint. A *nemzetségek* közössége, mint vér szerinti és tudati összetartozás azonban a fejlettnek mondott világban önállóan ma már nem jellemző. Réteg formájában azonban ma is él, de nem a nemzetség vér-vonala alapján, hanem az *egymáshoz tartozás* érzése szerint. Patriotizmus most is fellelhető abban az ösztönös vonzásban, akármilyen minimális is, amely egy társaságon belül ébred, ahol kiderül, hogy a másik is jázsági vagy ormánsági. Számos civil szervezet is alakult erre a „nemzetségcsökevényre”: ilyen például a Somogyiak Baráti Köre, amely a Budapestre származott somogyiakat fogja össze, élő módon jeleníti meg programjaiban a somogyság modern megjelenését, ugyanakkor a somogyi jövő formálásának aktív résztvevője is.

A *lakóközösségek* természetes életterük, közös környezeti hatásaik és hasonló hagyományaik alapján alakítanak mezo-szintű együttműködést. A közösség érzés itt leginkább csak a háttér: a jövőnek való kiszolgáltatottság elhárítási esélye és a felemelkedés technikai-pénzügyi egymásra utaltsága sodorja inkább egymás látóterébe a térségek lakóközösségeit. Az információs technológia terjedésével ésszerűbb és hatékonyabb is a korábbi, kisebb egységű államigazgatási rendszerek (pl. megyék) nagyobb egységekben kezelése (régiónok), egyben kisebb egységekben való működtetése (kistérségek). Ugyanakkor újra egységesen alakíthatják a jövőjüket a határok által szétszabdalt természetes egységek. A regionalizmus tehát társadalmi képződményként kezeli a mezo-szintet, és központi fogalma, a régió más-más térszerkezetet vesz fel aszerint, hogy természeti vagy társadalmi-gazdasági jellemzők szerint húzzuk meg határait, avagy a kulturális identitás, etnikai sajátosságok vagy területi igazgatási szempontok rajzolják meg érvényességi körét (Lengyel–Rechnitzer 2004, 28).

A vállalati szférának is van mezo-szintű szerveződése, ha nem is stabil és tipikus formaként. A vállalati szövetségek előnye, hogy érdekérvényesítő képességük többszörösen meghaladhatja az egyes kisvállalatok összesített jövőformáló képességét; ugyanakkor szerződéses intézményesítettségük elég rugalmas is ahhoz, hogy a változó feltételekhez szervezetiileg is folyamatosan alkalmazkodjanak.

A termelési vagy forgalmazási *szövetkezetek* ezeknek az együttműködéseknek stabilabb formái. Lényegében mezo-szint egy-egy *oligopólium körül kialakuló holdudvar* is: a mag-vállalat és a vele munkamegosztási együttműködésben élő bedolgozói kör. A *stratégiai szövetségek* rövidebb-hosszabb ideiglenességgel létrejött mezo-szintű működési egységek, amelyek a jövő eredményesebb formálódását kombinálják a változás rugalmasságával.

Széles skálája alakult ki a vállalati szövetségeknek. Az informális, domináns magatartást követő piaci helyzettől a formális kartell megállapodásokon keresztül a technológiai munkamegosztásig vagy közös vállalatig (*Child-Faulkner* 1998). A kialakuló hálózati gazdaság az információtechnológiai eszközökkel és az egyéni szükségletekre termelés jövőképével a leginkább rugalmasan és hatékonyan képes működtetni a gazdasági mezo-szintet.

A mezőgazdasági szövetkezetek logikailag a mezo-szinthez tartoznának. Az agrárium modern működtetésének alapja azonban, az utóbbi évtized szemléletét kivéve, nem a kisparcellás gazdálkodás, illetve ezek valamilyen formájú együttműködése, hanem erendően nagyobb területi egységek művelése. Ezért a szövetkezeti típusú nagyobb egységek inkább a mikro-szinthez sorolódnak.

Bármelyik megjelenési formáról is legyen szó, a mezo-szint különös átmenet a mikro- és makro-szint között: még szinte közvetlenül számba vehető a részt vevő egységek, rendszerek önálló viszonya a jövőhöz, de összességük viselkedése már mutat mindezeketől eltérő, makroszkópikus vonásokat. Illetve, a makro-szint jellemzőinek „szórásértékei” felfedezhetők a mezo-jelenségekben, ezeket az általánosságokat azonban úgy tudjuk árnyalni, fokozatokra bontani, hogy eközben lényegében a mikro-egységekre magukra találunk rá.

A mezo-szint esetében még mindig meghatározó az alkalmazkodás a jövőhöz való viszonyban, ugyanakkor ugrásszerűen megnő az alakítás lehetősége a mikro-szinthez képest. Ez főként abból adódik, hogy a megnövekedett számú rendszer belső kötőereje lehet nagyon erős: a regionális együttműködés kistélepülései vagy egy stratégiai szövetség vállalatai jól ismerik egymást, kiszámítható a partnerek magatartása és jövőhöz való viszonya. Vagyis a jövővel való foglalkozás a mezo-szinten sokkal inkább a játékelmélet szabályai szerint formálódik, mint egymástól idegen, önálló tevékenységek statisztikai átlagaként. Mindebből következően a változáshoz való viszony is kedvező lehet: a rendszer belső kohéziójából következően a reakcióidő lerövidítésére és aktív visszahatásra nagyobb az esély – ezért is hozzák létre többek között ezeket a területi vagy munkamegosztási stratégiai szövetségeket. Egy másik dimenzió szemszögéből a jövővel való foglalkozás mezo-szinten elég széles területet fog át ahhoz, hogy stratégiai módon tudjon érvényesülni, és elég mély is tud lenni ahhoz, hogy az operacionalizált, taktikai szinttől ne szakadjon el².

A mezo-szerveződés és a változás kapcsolata a jövővel való foglalkozás egyes szintjein

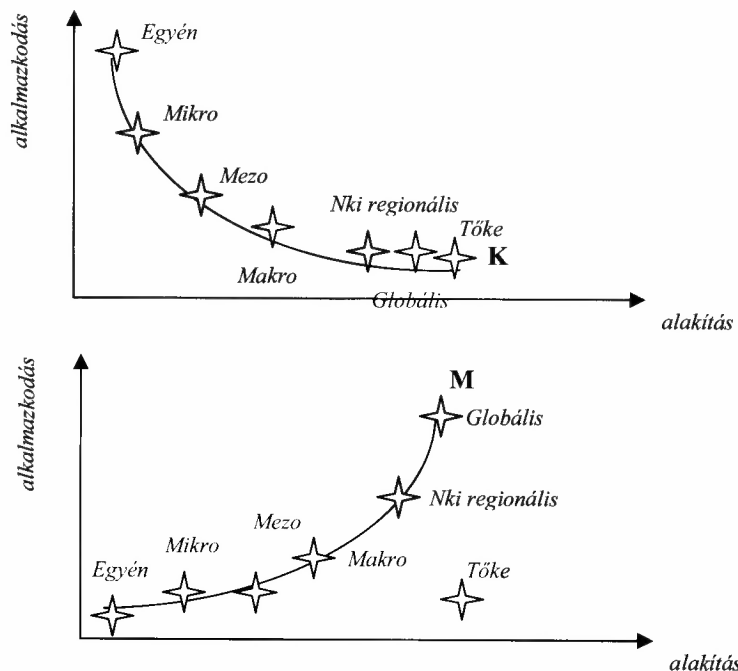
A stratégiai fejlesztés lényegében a *változás* felismerése, és sodrásának vagy lehetőség szerint az irányának a kézben tartása. A jövő egyik legfontosabb tényezőjének számít, és a jövővel való foglalkozás egyes szintjei szoros kapcsolatot mutatnak vele. A változásról és annak a jövőkutatással való összefüggéseiről részletesen beszámol magyarul *Nováky* (2005), illetve a nemzetközi irodalomban *McHale* (2003), *Buzan* (2005), *Holman-Devane* (1999).

Jelen vizsgálódásban a témát a szerint közelítjük, hogy a változás mely belső mechanizmusai mutatnak korrelációt az egyes szintekkel. Ehhez a változás két összetevőjét különböztetném meg: a változás egyrészt úgy jelenik meg, mint *alkalmazkodás*, másrészt, mint a *jövő alakítása*.

A jövőhöz való alkalmazkodás és a jövő alakítása *nem független egymástól*. Bonyolultságukat jelzi, hogy két mechanizmus szerint is találhatunk összefüggést közöttük. A változás és a jövővel való foglalkozás egyes szintjeinek relációját az *1. ábra* mutatja.

1. ÁBRA

*A változás tényezői és a szintek kettős mechanizmusa
(The Factors of Change and the twin Mechanism of Different Levels)*

Forrás: Saját szerkesztés.

A változás két tényezője, a jövőhöz való alkalmazkodás és a jövő alakítása nem kiegyensúlyozottak, és nem egyformán jelennek meg az egyes szinteken. Az egyik összefüggés szerint, amelyet a K görbe jelöl, a jövő alakítási képessége fordítottan arányos az alkalmazkodási kényszerrel.

A jelenség mögött a társadalom egyes rendszereinek hierarchikus rendje áll. A szerveződések koncentrikusak, részrendszerek alkotják az összetettebb szinteket. Ezek bonyolultsága növekedéséből következik, hogy az alsóbb szinteknek magasabb, önálló struktúrák törvényszerűségeihez kell alkalmazkodni, ez utóbbiak pedig méretben és komplexitásban nagyobb társadalmi kör reprezentánsai. Ennek következtében egyre nagyobb szabadságfokkal képesek a saját és tágabb társadalmi tér jövőformáló erejeként működni. Az alapmechanizmus szerint mai életünk globális terében a Föld méretű hatásokhoz való alkalmazkodás viszonyában az egyén jövőformáló ereje relatíve kicsi, míg a globális szerveződések alakító ereje a legnagyobb.

Nevezük ezt a rendszert a *szintek hierarchiájának*.

Az egymásra épülő szintek integráló jellege nem jelenti a befogadott szintek megszűnését, sem pedig azok determinisztikus meghatározottságát. A hierarchikus szerveződés belső jellege széles skálán mozog: a mereven centrálisan szerveződő, felfelé egyoldalúan domináns modellektől (az ázsiai termelési mód például történelmileg ilyen volt) a szabad civil szerveződések nyitott modelljéig (lényegében elméleti konstrukció) sokféle elképzelhető. Az egészséges zóna valahol ott húzódik, ahol a szerveződésében egyszerűbb szintek jövőhöz való viszonya *önálló mozgásterű*, saját szintjén maximálisan *hatékony*, de alrendszerként *igazodik* a természeti-társadalmi törvényeknek az összetettebb szinteken megnyilvánuló dominanciájához. Az Európai Unió szubszidiaritás elve hasonló rendszert céloz meg. De egyszerű példa a mindennapi életből: az ember maga dönti el, hogy elmegy-e horgászni, de azért a kicsi gyerekek fürdetésénél este már számítanak rá; azért a munkáját el kell végeznie, ha meg akar élni; igazodnia kell a tilalmi időszakokhoz, ha a következő évben is élvezni akarja a horgászást; és nem vásárol olyan felszerelést, etető anyagot, amely súlyos károsanyag-kibocsátás árán készült – ha azt szeretné, hogy még az unokája is horgásson.

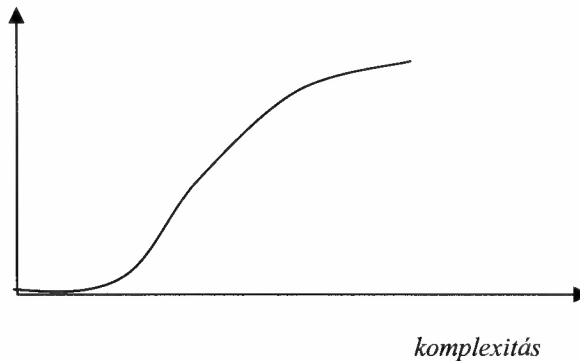
A szintek hierarchiája nem merev struktúra: *dinamikus és nyitott*. Paradox módon, a nagyobb szabadságfokú szintek összetettségéből következik, hogy azok a jövőformáló képességüket az összes integrált alsóbb szint bonyolult összekapcsolódásától kapják: vagyis *a jövővel való foglalkozás növekvő szabadságú szintjeivel a rész-szintek iránti növekvő alkalmazkodás is együtt jár*. Ezt az összefüggést jelöli az M görbe.

Maga az egyén sem egyszerű képlet, hiszen bonyolult fizikai, pszichés és szociális hatások eredőjeként gondolkodik és cselekszik jövője érdekében. Vagyis alapvetően saját maga az, akihez alkalmazkodnia kell a maga szintjén – egyébként szuverén döntési helyzetben van. A nemzetközi regionális, globális szintek viszont annyi önálló részrendszert foglalnak magukba, hogy ezek nagy számának mozgásai és kölcsönhatásai szinte kiszámíthatatlanná teszik, ezzel együtt nagymértékben belső bizonytalansággal ruházzák fel az összetettebb rendszerek potenciálisan nagy jövő-

alakítási képességét. Ez az egyik fő problémája a globális modellek Tinbergen-jelentésében megfogalmazott világkormány elképzeléseknek.

2. ÁBRA

*A jövő alakítási lehetősége a komplexitás függvényében
(Future Shaping in the Function of Complexity)*

Forrás: Saját szerkesztés.

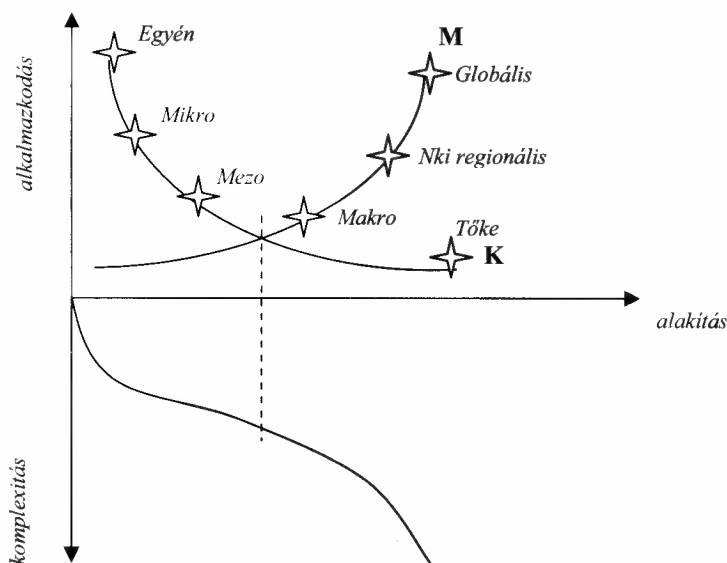
A két mechanizmus között a rendszerek komplexitása hoz létre kapcsolatot (2. ábra). Az egyes szintek bonyolultságával ugyanis nem egyenes arányban változik a jövő alakítási képessége – leginkább logisztikus összefüggést mutat. Eleinte az összetettség növekedésével ugrásszerűen nő a jövőformáló erő: a szinergikus hatások nagymértékben megnövelik az adott szinten együttműködők hatékonyságát. Valahol a mezo–makro-szint nagyságrendjénél azonban a komplexitásból adódóan az egyes ember számára a rendszer átlátása és kontrolálása-irányítása egyre nagyobb nehézségekbe ütközik. A jövő alakítási képessége továbbra is nő, hiszen a komplexitás növekedésével egyre több jelenség a rendszeren belül alakul ki, vagyis egyre több jövőcsíra születik az adott szinten belül. A jövő azonban a születő alternatívák egyre nagyobb számának következtében egyre bizonytalanabbá, a jövőcsírák felismerése és kezelése pedig egyre nehezebbé válik, ezért a növekmény csökkenő mértékű.

A 3. ábra a komplexitásból adódó rendszerösszefüggések következményeit mutatja. A rendszer két mechanizmusa együttesen érdekes képet produkál: a komplexitás jövőformáló potenciáljának exponenciális szakaszában a szintek bonyolultságának növekedése eleinte a K görbe szerinti összefüggést teszi dominánssá, ezért a jövő alakítási lehetősége mellett *relative* csökken az alkalmazkodási kényszer. A komplexitás belső korlátjának jelentkezésével (inflexiós pont) azonban a változás vezérlési képessége mellett erőteljesebben érvényesül a saját és a belső rész-szintek iránti alkalmazkodás szükségessége, vagyis az M mechanizmus válik meghatározóvá. A végeredmény a társadalmi szerveződés szintjeinek u-alakú görbéje, amelynek minimuma a külső-belső alkalmazkodáshoz képest maximális jövőalakítási képességet jelöl. Az egyén társadalmi méretű jövőalakító ereje általában önmagában kicsi. Azt

gondolnánk viszont, hogy az intézményi szerveződések tágulásával ez az erő fokozatosan nőni fog. A globális szint felé azonban a jövőformálási potenciált egyre nagyobb mértékben rontja a rendszer komplexitásából adódó alkalmazkodási kényszer. Továbbá, a globális rendszerek alapegységei is egyének, amelyek tömeges, szervezett és technológiailag kitágított organizációs készsége sem képes a biológiai, pszichés és szellemi korlátait túllépni. Ezért a nagyfokú alakítási lehetőség és alkalmazkodási kényszer eredője a globális szint környezetében a stratégiai látásmódot, döntéshozatali mechanizmusokat és cselekvési eredményességet tekintve kevésbé hatékony. A minimum pont, a stratégiai tervezés kialakítása és végrehajtása vonatkozásában relatíve legeredményesebb szerveződési szint valahol a mezo–makro szint környékén van.

3. ÁBRA

*Az egyes szintek változáshoz való viszonyának rendszerösszefüggése
(The Relation of Different Social Levels to Change – a Complex View)*

Forrás: Saját szerkesztés.

A globalizált világ azonban ennél bonyolultabb, és van a fenti minimumpontnál is kedvezőbb helyzetű szint. A világ gazdasági és technológiai egységeseződésének utóbbi évtizedeit ugyanis a termelési tényezők közül kizárólag a tőke globalizáltsága vezényelte le. Vagyis a világméretű intézmények körében a tőkére nem igaz a fenti megállapítás: óriási ereje meghatározó jövőformáló energia, ami saját eredményességén kívül nemigen van alkalmazkodási kényszerben, semmilyen tekintetben. A világ gazdaságát az utóbbi időben átformáló latin-amerikai, kelet-ázsiai stb. válságok magukért beszélnek, a tőke globális mozgásának következményei. Ezért a tőkét

külön vettük a globális szinttől, tulajdonságai elvileg a legkedvezőbb helyzetbe hozzák. A probléma főként abból adódik, hogy a tőke mozgástörvényei önmagukban nem kompatibilisek a stratégiai időhorizonttal, és jövőformáló potenciáljuk elsősorban a rövid táv optimalizálását célozza meg.

A stratégiai tervezés mai világának egyik alapvető konfliktusát mutatja ebből a szempontból a 3. ábra: amíg az emberléptékű mezo-szerveződés a stratégiai tervezés hatékony szintje volna a térben és időben, addig a globális méretű tőke cunamierejű sodrásai a felismerhetetlenségig torzíthatják, vagy elsöpörhetik ezeket az erőfeszítéseket. Íme a globalizáció kettőségének, a globális és regionális jelenségek egymást létrehozó és egymásnak ellentmondó hatásainak újabb példája.

Mindazonáltal az ábra azt mutatja, hogy a globalizációval egyre meghatározóbbá váló regionális jelenségeknek racionalitása valahol a fenti mechanizmusokban húzódik, és alátámasztja azt a nem magától értetődő törekvést, hogy a fejlesztési stratégiákat erőteljesebben érdemes regionális szintre hozni. Az alapösszefüggést azonban mind a tér, mind az idő jellege nagymértékben befolyásolja.

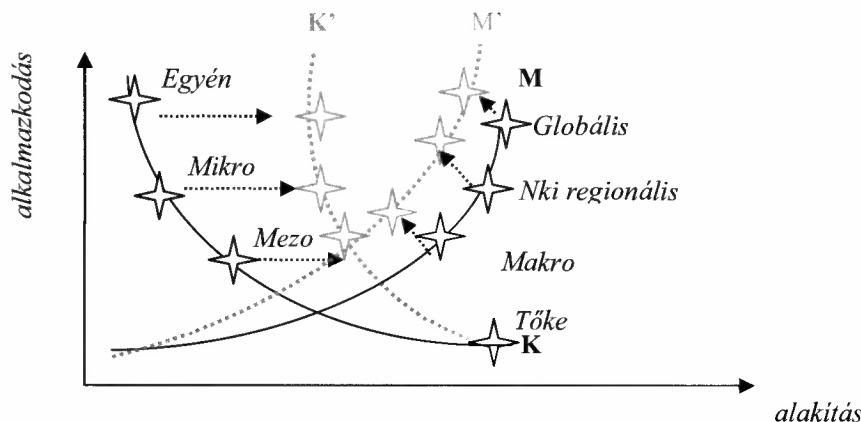
A mezo-szerveződés a szintek téridő dinamikájában

Bizonytalan időszakokban *újrarendeződik* a hierarchia, és ilyenkor az egyéni vagy mikro-szinteknek is lehet meghatározó jelentősége. Ezt mutatja a 4. ábra.

4. ÁBRA

*A szintek változáshoz való viszonya instabil és sűrűbben szervezett téridő
körülmények között*

*(The Relation of Social Levels to Change Under Unstable Circumstances and
Closely Organised Space and Time)*

Forrás: Saját szerkesztés.

Az individuális egyén „nem tehetek semmit” érzése, a kis változások statisztikus kiegyenlítődése a stabil időszakok törvényszerűsége. *Korszakváltás idején az egyéni, illetve egyszerűbb szintű várakozásoknak és tetteknek sokkal nagyon szerepe van:* amikor a bevett társadalmi szokások és várakozások már nem nyújtanak biztos fogódzót az egyéneknek, akkor az új magatartási minták versenye, gyors mozgása és a társadalom nyitottsága ezekre a „kísérletekre” felerősítheti akár az egyén szintjén vagy a kis mértékű változásokban megjelenő újdonságokat is. A változás összetevőinek K mechanizmusa megváltozik: az alakító erő hirtelen felértékelődik az alkalmazkodáshoz képest, vagyis a K görbe jobbra eltolódik (K'). Az eltolódás azonban nem egységes: az egyszerűbb rendszerek relatíve nagyobb mozgásteret kapnak, ahogy közeledünk az összetettebb szintek felé ez a felértékelődés a komplexitás tehetetlenségi mozgásánál fogva csökkenő mértékű. Vagyis eltolódása közben a görbe elfordul. Hasonlóképpen, az M összefüggéssel jelzett mechanizmus is megváltozik. Az egyszerűbb részrendszerek felértékelődésével, vagyis azzal, hogy mozgásuk önmagában az eredő hatást a korábbinál nagyobb mértékben befolyásolja, nagyobb belső alkalmazkodásra kényszeríti az összetettebb rendszer-szinteket: az M görbe felfelé tolódik el (M'). Ez az eltolódás sem egységes, mert a bonyolultabb szintek több részrendszere kiszámíthatatlanabb eredőt produkál, vagyis összességében nagyobb alkalmazkodást követel meg. A felfelé tolódó görbe itt is elfordul.

Végeredményben az egyes szintek stratégiai szempontból közelebb kerülnek egymáshoz, a jövőformálási potenciál diapazonja csökken, továbbá az erőssorrend is módosul: az egyéni vagy mikro-szint akár ideiglenesen a makro vagy regionális szint „elé” kerülhet. A nyolcvanas években például nemzetközi méretű stratégiát lehetett építeni a globális méretű tehetetlenség ellenében, amit az atombomba kölcsönös fenyegetése merevített meg. A „kis lépések politikája” módszeresen aknáztá alá a kétpólusú rendszert, és végül annak felbomlását eredményezte (Gáspár 2001).

Másként: a jövőhöz való viszony uralkodó törvényeit fentről lefelé határozzák meg az egyes szintek, ám amikor ezek a szabályok megkérdőjeleződnek, és az emberek a várakozásaikat *nem képesek, vagy nem akarják* a megszokott összefüggések szerint alakítani, akkor az egyéni és mikro-szinten megfogalmazott, versengő nézetek újrarendezik a szintek hierarchiáját. A stabil időszakokban is kialakulhatnak instabil helyzetek: a tömegpszichózis jellegzetesen ilyen jelenség. A Valahol Európában című filmben mindegyik csavargó gyerek tudja a „makro törvényt”, hogy nem szabad ölni, mégis egyikük felkiáltása – „könyörgöm, akasszuk fel!” – majdnem a jótevőjük tragédiáját okozza.

Összességében, ahogy az időtényező megváltozásával közelebb kerültek egymáshoz az egyes szintek a jövőalakítás/jövőformálás viszony tekintetében, a legnagyobb elmozdulást a mikro-közeli szerveződések mutatják. Az „elékerülés” azonban korántsem jelenti a hierarchia felborulását. A minimum pont közelében továbbra is a mezo-makro-szint helyezkedik el, de a nagyobb fajlagos jövőformáló javulást a mezo-szint mutatja. A saját lehetőségeinek felértékelődésén túl ugyanis „ki-

sugárzik” az egyének és mikroközösségeik megnövekedett helyzeti előnye, ami hatványozottan emeli a mezo-szint jövőformáló, stratégiai hatékonyságát.

Helyesebbnek tűnik, ha újrendezésről beszélünk, mint a hierarchia megfordulásáról. A mikro-szintű kezdeményezések ugyanis csak úgy válnak jövőformálónak, ha *megfelelő nagyságú erő van mögöttük*. Így a jövő alakításának kezdeményezésére, alternatívák megfogalmazására nagyon alkalmas ez a szint. Rendszer meghatározó szintté azonban csak úgy válik, ha a domináns nézet mögötti hatalmi intézményrendszer egy része felkarolja azt.

A szintek hierarchiája *térben sem merev*. Ahogy a visszacsatolások időbeli „sűrűsödése” módosítja – egyben életszerűbbé teszi – a fejlesztés-stratégiai lehetőségek társadalmi szintek szerinti mechanizmusait, úgy a térbeli sűrűsödés is hasonló következményekkel jár. Minél több csomóponton keresztül, minél több szállal összefogott részegységek rendszeréről van szó, annál erőteljesebb az egyszerűbb szintek mozgásainak „begerjedési”, tovagyűrűzési lehetősége. Barabási kutatásai a hálózati rendszerekről nem véletlenül váltak oly népszerűvé: éppen azt mutatják meg, hogy a skálafüggetlen hálózatok törvényszerűségei miként módosítják a globális rendszerek mozgását (Barabási 2003). A globalizáció magával hozta a tér újjászervezésének technológiai feltételeit is. Az információs technológiák és az űrtechnika kiterjesztik az ember biológiai szervezési és kontrollálási korlátait – igaz, csak meghatározott keretek között. Az utóbbi évtizedek káosz- és hálózatelmélete éppen a „sűrűbbé” vált teriidő törvényszerűségeit írja le, amelynek stratégiai megfontolásai is vannak³.

A térbeli nyitottság más vonatkozásban is figyelemre méltó. Kulturálisan jelentős különbségek vannak a tekintetben, hogy az egyes szintek mekkora jelentőséget kapnak, és hogy viszonyulnak a többi szinthez. Például az euro-atlanti kultúrkör egyik fő forrása a germán-római feudalizmus, ahol a kelet-római császársággal ellentétben az egyéni szint a meghatározó. A világtörténelem új és legújabb kora, beleértve az uralgó közgazdasági és társadalomtudományi nézeteket, ebből a modelltől fejlődnek ki, és a globalizáció első szakaszában szélsőséges individualizmusba süllyednek a neoliberalizmussal. Ugyanakkor a klasszikus liberalizmus hazájában, Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban az individuum tradicionálisan a mikro-egyént jelenti: a család, hitközség vagy más erkölcsi közösség által ellenőrzött egyént. A franciáknál, helyi sajátosságaik körében pedig az egyéneket koordináló makroszint kapott történelmileg kiemelkedő helyet. Az ázsiai termelési módot kialakító, illetve az arra épülő keleti társadalomszervezésben viszont a különböző makroszintek meghatározó szerepe jelentette a fenntartható jövőt. Japánban nagyon erős ez az alárendeltség, viszont az egyén nem alkatrésze a közösségének, hanem önálló, kreatív formálója – ezért inkább a makro-egyén a japán jellegzetesség. Indiában ugyancsak a makroszint és az egyéni szint a kiemelkedő, viszont ezek elszakadnak egymástól. A kasztrendszer igen merev köteléket jelent, viszont hittük szerint ennek átlépése kizárólag karmikusan, az egyéni tökéletesedés útján érhető el – és folytathatnánk a sort.

Következtetések

A mezo-szintű szerveződés a jövővel való foglalkozás térbeli struktúrájának sajátos helye. Jellemző vonásait elsődlegesen nem a térbeli kiterjedésétől, hanem szerveződésének minőségi sajátosságaitól nyeri. A társadalmi együttélésünk gazdasági, politikai, szociológiai stb. dimenzióiban más-más kiterjedést jelent. A regionális fejlesztési stratégia tehát a tér szervezésében koncentrikus körök egymáshoz való bonyolult viszonyában kell, hogy gondolkodjon.

A jövővel való foglalkozás az elkövetkező időszak elkerülhetetlen tevékenysége. A regionális fejlesztési stratégia jövőkutatási-előrejelzési megalapozása minden eddiginél nagyon szerepet kap – anélkül, hogy az a fejlesztés céltételező és végrehajtó szerepét átvinné.

A jövőhöz való alkalmazkodás és annak aktív formálása egyfajta értelmezése a változásnak. Ebben a rendszerben az alkalmazkodás-formálás-komplexitás többcsatornás összefüggése alapján a mezo-szint kiemelt szerepet kaphat, mert elég erőt és elégséges belső kohéziót tud létrehozni a jövő formálásához. A fejlesztési stratégiák hatékony és kiemelt területe lehet tehát a regionális szint.

Dinamikájában vizsgálva a stabil és instabil időszakok, valamint a ritkább és sűrűbb terek között, a jövőhöz való viszony szintjei tekintetében, a fejlesztési prioritások átalakulhatnak. A mikro és az egyéni szintek jobban felértékelődnek, amelyek felerősítik a mezo-szint létjogosultságát: fokozott hatékonysággal rendelkezik a jövő formálásához, vagyis integráló és katalizáló területe lehet a felértékelődött egyéni-mikro kezdeményezéseknek.

Jegyzetek

- ¹ A cikk a BCE Jövő kutatás tanszék Jövőelméletek sorozatában megjelenésre tervezett kézirat egy részének, valamint a VI. Jövő kutatási Konferencián benyújtott és elhangzott előadásnak átdolgozott és továbbfejlesztett változata. Köszönöm kollégáimnak és a szekció résztvevőinek az értékes megjegyzéseiket.
- ² A stratégiát és taktikát itt abban az értelemben használjuk, ahogy Kozma Ferenc definiálta a Külgazdasági stratégia című könyvében (Kozma 2001, 221–231; 245). A vállalati szintű stratégiai menedzsment másként használja a fogalmakat.
- ³ A kaoszelmélet jövő kutatás-módszertani feldolgozását Nováky Erzsébet és Hideg Éva végezte el (Nováky 1995), a világgazdasági és a globális téridő vonatkozásaihoz pedig lásd Gáspár 2001, 2005.

Irodalom

- Barabási A.L. (2003) *Behálózza. A hálózatok új tudománya*. Magyar Könyvklub, Budapest.
- Buzan, T. (2005) *Embracing Change: Essential Steps to Make Your Future Today (Personal Development)*. BBC Books.
- Child, J.–Faulkner, D. (eds.) (1998) *Strategies of Corporation. Managing Alliances, Networks and Joint Ventures*. Oxford University Press, Oxford.
- Gáspár T. (2001) Korszakváltás a világgazdaságban. – Gáspár T. (szerk.) *A természetnek, a művészetnek, a tudománynak nevében*. BKÁE Jövő kutatási Kutatóközpont, Budapest.
- Gáspár T. (2005) Idő-tér-korszakváltás. – Kiss E.–Hideg É.–Nováky E.–Gáspár T. (szerk.) *Társadalmi tér, idő, téridő a jövő kutatásban*. BCE Jövő kutatás Tanszék, Budapest.

- Holman, P.–Devane, T. (1999) *Change Handbook: Group Methods for Shaping the Future*. Berrett-Koehler, U.S.
- Kozma F. (2001) *Külgazdasági stratégia*. Aula, Budapest.
- Kozma F. (1998) *A félperiféria. Külgazdaság-stratégiai kiindulópont Magyarország számára az ezredvégen*. Aula, Budapest.
- Kozma F. (2003) *Magyarország világpiacon illeszkedésének stratégiája*. Aula, Budapest.
- Lengyel I.–Rechnitzer J. (2004) *Regionális gazdaságtan*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs.
- McHale, J. (2003) *Communicating for Change: Strategies of Social and Political Advocates*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Nováky E. (szerk.) (1995) *Káosz és jövő kutatás*. BKE Jövő kutatás Tanszék, Budapest.
- Nováky E. (2005) *Jövő kutatás a változások hálójában*. Kézirat.

MEZZO-LEVEL AND FUTURE SHAPING: STRATEGIC APECTS

TAMÁS GÁSPÁR

Globalisation and its counter-flow, that is localisation, have put mezzo-level and hence regionalism to the forefront. The article examines how effective regionalism is regarding strategic development. Its main consequence is that on a social range from the individual to the global the mezzo-level seems to be the most effective in terms of the relationship between the future shaping power as well as the adaptation to future challenges. Region hence may be a highly advantageous field of strategic development.